

Kontrastivní studie hyperboly v češtině a angličtině

Korpusová studie

Anežka Macháčková (Praha)

A CONTRASTIVE STUDY OF HYPERBOLE IN CZECH AND ENGLISH.

A CORPUS-BASED STUDY

The paper compares and contrasts the use of hyperbole or exaggeration in general spoken Czech and English. The research is based on the analysis of two samples consisting of 100 hyperbolic instances in Czech and 100 instances of hyperbole in English. The Czech sample was randomly taken from the oral part of the Czech National Corpus ORAL2008; the English sample was randomly selected from the “spoken context-govern” and “spoken demographic” sections of The British National Corpus. The analysis focuses first on the formal realization of hyperbole in the two samples. Secondly, the occurrences of hyperbole are classified semantically (quantitative versus qualitative hyperbole) and, thirdly, they are examined from the lexico-semantic point of view (hyperbolic source domains). By comparing the situation in Czech and English, the study aims to test the hypothesis of universal source domains of hyperbole. Finally, the occurrence of conventionalized instances of hyperbole as opposed to creative instances of hyperbolic nonce-usages is investigated. Last but not least, the study provides the overall frequency figures of hyperbole in the spoken form of both languages identified in the samples.

KEYWORDS

hyperbole, exaggeration, spoken language, colloquial language, semantic field, language universals

KLÍČOVÁ SLOVA

hyperbola, zveličování, mluvený jazyk, hovorový jazyk, sémantické pole, jazykové univerzálie

1. ÚVOD

Pojem *hyperbola* je často, hlavně kvůli svému původu, spojován s literární teorií. Je tomu teprve nedávno, kdy se hyperbola (nadsázka) stala předmětem výzkumu v kontextu běžného hovorového jazyka (Leech, 1983; McCarthy, Carter, 2004; Claridge, 2011). I tato studie chápe hyperbolu jako součást každodenní komunikace, tedy jako jazykový akt, který vyjadřuje postoje a emoce mluvčího. Z tohoto pohledu se o hyperbole někdy hovoří jako o jazykové univerzálii (Daneš, 1994). Jde o komplexní jazykový fenomén realizovaný na všech jazykových úrovních a popisovaný různými disciplínami: v morfologii, syntaxi, stylistice a především pak v lexikální sémantice a pragmatice. Proto je obtížné hyperbolu jako pojem uchopit a zkoumat. Tato práce staví na nejnovějších poznatcích korpusové studie Claudie Claridgové (Claridge, 2011) a klade si za cíl porovnat užití hyperboly či nadsázky v českém a anglickém mluveném jazyce. V českém prostředí se hyperbola v kontextu mluveného jazyka jako samostatný trop ve větší míře prozatím nezkoumala (srov. Vlašín, 1984; Kaločová 1994; nebo čtyřřádkové heslo v Karlík — Nekula — Pleskalová, 2002) a tuto mezeru se studie snaží alespoň částečně vyplnit.

2. DEFINICE HYPERBOLY A PROBLÉMY S TÍM SPOJENÉ

Hyperbola se neustále potýká s problémem definice a s vymezením pole své působnosti. Není neobvyklé, že každý autor zabývající se hyperbolou ji definuje jinak a pohlíží na ni z jiného úhlu pohledu. Podle Claridgové (Claridge, 2011, s. 7) je hyperbola založena na „stupňovatelnosti“ (gradability). To znamená, že místo nepřikrášleného výrazu, který odpovídá mimo-jazykové realitě, mluvčí užije hyperboly, která jasně přesahuje limity daného faktu v daném kontextu. Hyperbolický výraz obsahuje vyšší míru sémantického atributu než „normální“, avšak nikdy nevyslovený výraz. Z hlediska charakteru hyperboly se rozlišují dvě formy. Pokud jde o přepínání účinku ve stejné rovině či na stejné škále, jde o hyperbolu kvantitativní, ale pokud je transfer mezi „normálním“ a hyperbolickým výrazem založen na metafoře, jde o hyperbolu kvalitativní. V obou případech působí hyperbolický výraz přehnaně, logicky nepravděpodobně, a je v konfliktu s mimojazykovou realitou. Hyperbola je jazykový jev, který probíhá (pouze) v interakci. Záleží na mluvčím, jak velký kontrast mezi „normálním“ (nevysloveným) a hyperbolickým výrazem použije, a dále pak na posluchači, zda bude vyslovený výraz vnímat jako hyperbolický. Jsou zde samozřejmě i další faktory, které do vztahu mezi mluvčím a posluchačem vstupují. Například kulturní znalost či suprasegmentální rysy, jako je intonace nebo rychlost projevu. Tento popis hyperboly je založen především na Claridgové (Claridge, 2011), dále pak na Šmilauerovi (1972) a Spitzbardtovi (1963).

Žádná definice hyperboly však neskýtá soubor kritérií, podle kterých by ji bylo možné v mluveném jazyce jednoznačně určit.¹ Především je tedy nutné oddělit hyperbolu od jiných způsobů intenzifikace, a to zejména od adjektivních a adverbálních intenzifikátorů, které „do sémantické struktury věty nezavádí samostatný sémantický prvek, nýbrž jen označují stupeň intenzity (popř. kvantitu) slovesného děje nebo kvality vyjadřované adjektivem“ (Dušková 2006, s. 465). Šmilauer (1972, s. 66) vnáší do této problematiky diachronní pohled a uvádí, že „hyperbolická adjektiva a adverbia ztrácejí svůj vlastní obsah a znamenají prostě *velmi*“, čímž se tedy stávají pouhými intenzifikátory. Diachronní povahu hyperboly dále dokazuje proces stylizace: některé hyperbolické výrazy se stávají konvenčními, tím se zvyšuje polysémie v daném jazyce a tento proces může vést až ke vzniku klišé. Je samozřejmě otázka, zda lze tyto výrazy i nadále klasifikovat jako hyperbolické.

Stále častěji se v diskuzi o hyperbole v mluveném jazyce setkáváme s termínem *Extreme Case Formulations* (ECFs), který poprvé definovala Pomerantz (1986, s. 219–220) jako „úspěch, který zaujímá extrémní pozici na určité škále“.² Mezi ECFs spadají výrazy jako například *každý, všichni, nikdo, nejméně, vždy, naprosto, zcela* atd., které samy o sobě nejsou nutně hyperbolické, avšak v určitých kontextech je jejich hyperbolická interpretace jediná možná.

Dalším problémem při snaze o vymezení hyperboly je fakt, že některé případy hyperboly v mluveném jazyce úzce hraničí s užitím dalších tropů, především ironie,

1 Přesto lze říci, že výzkum, jehož výsledky jsou zde prezentovány, byl založen na definici hyperboly Claridgové znázorněné schématem 2.3 (Claridge, 2011, s. 38).

2 Pomerantz (1986, s. 219–220): ECFs are descriptions or assessments that deploy extreme expressions such as *very, all, none, best, least, as good as it gets, always, perfectly, brand new, and absolutely*.

metafory a litotes. Jedním z důvodů jistě je, že hyperbola představuje velmi subjektivní výrazový prostředek. V tomto ohledu Claridgová (Claridge, 2011, s. 41) uvádí, že někteří posluchači mohou klasifikovat hyperbolu pouze jako metaforu, snad jako absurdní a přemrštěnou metaforu, ale ne jako hyperbolu v pravém slova smyslu. Gibbs (1994) vidí podobný problém v rozlišení mezi hyperbolou a ironií, především pokud jde o humorný nebo kritický tón konverzace.

3. ZÁMĚR, MATERIÁL A METODA

Cílem této studie je srovnat užívání hyperboly (zveličování) v běžném hovorovém jazyce v češtině a angličtině. A to z hlediska jejich zastoupení formálního (druhy výrazových prostředků), sémantického (distribuce hyperbol kvantitativních a kvalitativních) a lexikálně-sémantického (sémantická pole představující zdroj nadsázky). Práce dále testuje hypotézu hyperbolických univerzálií na příkladu češtiny a angličtiny a porovnává výskyt ustálených hyperbolických výrazů oproti kreativním hyperbolickým novotvarům. V neposlední řadě si studie klade za cíl stanovit četnost výskytu hyperboly v obou jazycích. Při sběru materiálu se ukázalo, že hyperbola se v českém vzorku průměrně vyskytuje s frekvencí jednoho hyperbolického výskytu na 535 slov. V anglickém vzorku není hyperbola tak častým jevem, vyskytuje se s frekvencí jednoho hyperbolického výskytu na 714 slov. Toto srovnání je založeno na analýze dvou náhodně vybraných vzorků čítajících 100 českých a 100 anglických příkladů hyperbol, které byly ručně excerpovány z mluvené části českého národního korpusu ORALU2008 a z mluvené složky *British National Corpus* (část „spoken context-govern“ a „spoken demographic“). Automatická korpusová excerpcce hyperbolických výrazů formou dotazu bohužel není v tomto případě možná, což vyplývá z povahy zkoumaného jevu.

4. VÝSLEDKY

4.1 FORMÁLNÍ REALIZACE HYPERBOLY

V první řadě jsou zkoumané výskyt hyperboly strukturně kategorizovány jako (a) jednoslovné, (b) víceslovné a (c) větné podle kritérií Claudie Claridgové (2011, s. 48, 52 a 55). Jednotlivé kategorie ilustrují následující příklady z českého vzorku v příslušném pořadí.

- (1) a. *Tak ty vždycky prozvoníš, ne, tak já jako letim ti vtevrít.* (CZK #9)
 b. *[...] to je ten šampus, no, vyrasil mu dech.* (CZK #5)
 c. *Je strašně důležité, aby to dítě vědělo, že tady má někoho, **že když mu takhle bude koukat malíček, že ho za něj chytíš a nenecháš ho potopit.*** (CZK #63)

Nejprve se srovnání výsledků formální analýzy v obou vzorcích zaměřuje na výskyt strukturních kategorií. Ukázalo se, že v anglickém vzorku je většina hyperbolických výrazů realizována jako víceslovné hyperboly (43 %) a těsným rozdílem také jako jednoslovné hyperboly (42 %), zatímco v českém vzorku se s větší převahou nejčastěji vysky-

tuje jednoslovná hyperbola (55 %) oproti víceslovné (37 %). Tento výsledek naznačuje, že případy hyperboly v anglickém vzorku jsou častěji realizovány jako ustálené výrazy nebo idiomy. Větné hyperboly jsou v obou vzorcích zastoupeny nejméně (15 % v anglickém a pouze 8 % v českém vzorku), což není nikterak překvapivé, bereme-li v úvahu, že jsou nejnáročnější na realizaci i percepci a ve většině případů jsou to kreativní hyperboly. Příklady víceslovné a větné hyperboly jsou uvedeny nejprve v češtině a poté v angličtině.

- (2) a. [...] jenom by vobčas se najed nebo jed vod rána do večera v jenom kuse. (CZK #73)
 b. Já jsem si vyložila jeho bláznivý tanec jako teleportovat se sem tam tak dlouho, až se postavy zblázní a začnou být normální. (smích) (CZK #30)
- (3) a. *The economics teacher tries to wind us up by saying women should be chained to the kitchen sink!* (ENG #77)
 b. *Now, my view is it's entirely wrong it's cheating, it's doing everything wrong!* (ENG #89)

Podrobněji byla pak zkoumána nejčastější (čeština) nebo druhá nejčastější (angličtina) strukturní kategorie, a to jednoslovné hyperboly. Každý výskyt jednoslovné hyperboly je dále klasifikován podle slovního druhu. Realizaci hyperboly v anglickém a českém vzorku popisují následující tabulky 1 a 2.

Slovní druh	Anglický vzorek		
	Absolutní hodnoty	% v rámci kategorie jednoslovná hyperbola	Příklad
Sloveso	12	28.7	<i>And job situation maybe is that, but I think we should stay here and <u>fight</u>, and demand that we have the industries up here so that people from Scotland can stay and better, better themselves here rather than move away.</i> (ENG #82)
Substantivum	9	21.4	<i>Yes, if we didn't have pupil comment, we would miss some absolute <u>pearls</u> like Mr [XY] is a lying git!</i> (ENG #48)
Adjektivum	9	21.4	<i>There's an <u>awful</u> lot of information that I've put in there [...]</i> (ENG #52)
Adverbium	5	11.9	<i>[...] now I'm <u>dead</u> against these for a number of reasons.</i> (ENG #2)
Číslovka	4	9.5	<i>[...] cos there'll be <u>thousands and thousands</u> of bloody numbers!</i> (ENG #55)
Zájmeno	3	7.1	<i>I think that Hogmanay is very important, not the the Hogmanay that we have now where <u>everybody</u> gathers round a TV but it was very much erm like a I always think Hogmanay at my granny's.</i> (ENG #71)
Celkem	42	100.0	

TAB. 1: Formální realizace jednoslovné hyperboly v anglickém vzorku

Slovní druh	Český vzorek		
	Absolutní hodnoty	% v rámci kategorie jednoslovná hyperbola	Příklad
Sloveso	29	52.4	<i>Slečno! [...] moh bych eště vobtěžovat jedním? Děkuji. (CZK #6)</i>
Substantivum	8	14.6	<i>To já tam nechci postavit výstavní sídlo, jako staví Pěta. Jo, to je Konopiště. To já nechci stavět. Já chci postavit normální chaloupku. (CZK #45)</i>
Zájmeno	8	14.6	<i>Nezmrzla a říká, že to bylo super a všem to jako vykládá, že teda dobrý. (CZK #20)</i>
Adjektivum	5	9.2	<i>hmm...protože byla úplně nesnesitelná, protože se za první rozešla s tím přítelem...a to se nediv, no. (CZK #57)³</i>
Číslovka	4	7.4	<i>No, ještě musím napsat asi <u>milión</u> písemnejch prací a tak. (CZK #79)</i>
Adverbium	1	1.8	<i>Sem si říkal, že jestli nepřijde tak..., přece pro něj furt nebudu chodit. (CZK #33)</i>
Celkem	55	100.0	

TAB. 2: Formální realizace jednoslovné hyperboly v českém vzorku

Výsledky ukazují, že kromě předpokládaných slovnědruhových kategorií (substantivum, adverbium, číslovka, sloveso a adverbium) může mít hyperbola také podobu zájmena. Skutečnost, že se hyperbolická zájmena vyskytují v anglickém vzorku se stejnou četností jako substantiva, je překvapující. Je to vesměs dáno tím, že ECFs jsou zde realizovány především zájmeny a adverbii. O ECFs se v tradiční literatuře o hyperbole příliš nemluví, přesto empirické studie dokazují, že právě v mluveném jazyce tvoří hyperboly často případy ECFs. Neočekávané výsledky přinesla formální analýza kategorie slovesa. Slovesa ve funkci hyperboly jsou ve vzorcích mnohem častější, než by se na základě literatury dalo předpokládat. Výsledky analýzy ukazují, že jednoslovná verbální hyperbola tvoří 12 % anglického a dokonce 29 % českého vzorku. Tím se sloveso stává nejméně frekventovaným slovním druhem pro realizaci jednoslovné hyperboly v obou vzorcích. Většinou se jedná o případy konvenční hyperboly, ale český vzorek vykazuje v tomto ohledu další zajímavá zjištění: verbální hyperbola v češtině může sloužit ke zdvořilému vyjadřování (viz slovesný příklad v Tab 2) a dále pak kategorie vidu přispívá k hyperbolické interpretaci některých sloves.³

³ Konvenční hyperbolické adjektivum nesnesitelná je klasifikováno jako případ hyperboly, protože je dále pre-modifikováno intenzifikátorem úplně.

- (4) a. [...] *vůbec se nerozmejšlim, skáču do kalhot a jedu, rozumíš mi.* (CZK#68)
 b. [...] *no protože za to může taky Martin, že jo, ty tam pořád prozvániš, tak já tam jako běham ti votvírat, asi dvakrát sem ti tam běžela vtevírat a jako byla sem pak nesoustředěná na hru.* (CZK#7)

Příklad b. je ovšem případem větné hyperboly, protože dvě klauze *ty tam pořád prozvániš, tak já tam jako běham ti votvírat* obsahují hned několik indikátorů, které přispívají k celkové hyperbolické interpretaci promluvy. Jsou to následující: adverbium *pořád*, downtoner *jako*, nedokonavá slovesa *běham* a *votvírat*. O předpokladu, že samotnému mluvčímu připadá jeho promluva nadnesená, svědčí fakt, že sám sebe v následující klauzi opraví a uvede výrok na pravou míru.

Za povšimnutí stojí také fakt, že ve vzorcích v obou jazycích jsou pouze čtyři výskyty jednoslovných numerických hyperbol a to i přes to, že numerická hyperbola je často citována jako prototypický příklad hyperboly, např. *Určitě vám už rodiče stokrát říkali, že se máte učit* (Kaločová, 1994, s. 34).

Vedle čistě strukturního třídění lze hyperboly řadit do několika dalších, nadřazených formálních kategorií či domén. Mezi nejvýraznější patří hyperboly numerické, superlativní, přirovnávací a opakovací. Třetí část formální analýzy byla proto věnována těmto charakteristickým formálním doménám, ve kterých se výskyt hyperboly předem předpokládá. Z povahy jevu vyplývá, že tyto domény byly zkoumány bez ohledu na kategorizaci hyperbol na jednoslovné, víceslovné a větné. Náš empirický výzkum ukázal, že, ač jsou numerická hyperbola, superlativ adjektiv, přirovnání a opakování často uváděny v odborné literatuře (Spitzbardt, 1963; Claridge, 2011) jako formální domény příznačné pro realizaci hyperboly, jejich výskyt není ve vzorcích příliš častý. Výsledky analýzy jsou shrnuty v *tabulce 3*.

Formální domény „příznačné“ pro realizaci hyperboly	Anglický vzorek		Český vzorek	
	Absolutní hodnota	Celkové % ve vzorku	Absolutní hodnota	Celkové % ve vzorku
Numerické výrazy	5	5	8	8
Superlativ adjektiv	4	4	1	1
Přirovnání	5	5	2	2
Opakování	3	3	3	3
Celkem	17	17	14	14

TAB. 3: Formální domény „příznačné“ pro realizaci hyperboly v anglickém a českém vzorku

Příklady hyperbolických (5) numerických výrazů, (6) superlativ adjektiv, (7) přirovnání a (8) opakování jsou uvedeny popořadě, nejprve vždy v angličtině a poté v češtině:

- (5) a. [...] *so you get the girl with the ball gown, spent hundreds on it, and she's squeezed up sometimes and nobody can see her!* (ENG #16)
 b. *Ty jo, si dám no, ale vopiju se a...no, tak co? Vopiju se jednou za sto let.* (CZK#50)

- (6) a. [...] so you're made to feel the most special person on the earth. (ENG #24)
 b. To je ruské slovo, a furma znamená vězení. Ale takový to vopravdu nejhorší ze všech. (CZK#15)
- (7) a. I've got a lovely bunch of coconuts, they're all standing in a row, big ones, small ones, one's as a big as head. (ENG #67)
 b. (smích) tak jo, tak já spim jak zabitej. (smích). (CZK #29)
- (8) a. Is it worth four hours of oxygen therapy for somebody with a conser, an airways disease? You put these people on oxygen therapy for days and days and days, they come off and say can I have a cigarette? No, I'm sorry. (ENG #30)
 b. Zčerná to, fakt? No samozřejmě to zčerná ten lak, kterej na tom je, ten zčerná. To bys musela brousit a znovu a znovu, znovu to to natírat, no jo. (CZK #47)

S osmi výskyty v českém vzorku a pěti výskyty v anglickém vzorku se opět potvrdilo, že numerická hyperbola není nikterak frekventovaná v rámci hyperbolických výskytů. Souhrnně tvoří tyto „charakteristické“ formální domény pouze 17 % anglického vzorku a 14 % českého vzorku, což naznačuje, že představy o významu těchto domén pro výskyt hyperboly vycházejí spíše z mylné intuice a vznikaly v době, kdy nebylo možné tuto hypotézu založenou na lingvistické introspekci testovat na větším objemu dat.

4.2 SÉMANTICKÝ POHLED: KVANTITATIVNÍ VERSUS KVALITATIVNÍ HYPERBOLA

Klasifikace hyperboly na kvantitativní a kvalitativní je založena na sémantice daných výrazů.

O kvantitativní hyperbolu se jedná v případě, že hyperbolický výraz je realizován na stejné škále jako odpovídající nepřikrášlený výraz, tzn., že např. numerický výraz zůstává numerický, mění se pouze kvantitativně. Oproti tomu kvalitativní hyperbola je založena na metaforickém transferu, kdy např. neutrální výraz je nahrazen výrazem z jiné sémantické oblasti samozřejmě za účelem zveličení, mezi „normálním“ a hyperbolickým výrazem. Rozdíl mezi těmito dvěma typy je demonstrován na následujících příkladech z anglického a českého vzorku.

- (9) a. [...] getting their photograph taken a hundred times over. (CZK #23)
 b. [...] you do have a sense of feeling quite bombarded with requests for work. (ENG #8)
 a. [...] zase sem skončil v kuchyňce, vole, nebo co to je, ve společenský místnosti, já sem tam v životě nespál na normálním pokoji. (CZK #2)
 b. Já jsem byl jenom tady v Holešovicích. No, tam prď maj. (CZK #69)

Výsledky analýzy jsou prezentovány v následující tabulce:

Typ hyperboly	# výskytů v anglickém vzorku	# výskytů v českém vzorku
Kvalitativní	59	51
Kvantitativní	41	49
Celkem	100	100

TAB. 4: Kvalitativní a kvantitativní hyperbola v anglické a českém vzorku

Výsledky v tomto ohledu také nabourávají všeobecný předpoklad, že hyperbola je ze své podstaty kvantitativní. Právě naopak, anglický vzorek obsahuje padesát devět (59 %) dokladů a český padesát jeden (51 %) doklad kvalitativní hyperboly, což tvoří většinu v obou vzorcích.

4.3 LEXIKÁLNÍ POHLED: KONVENČNÍ VERSUS KREATIVNÍ HYPERBOLA

Na hyperboly je možno se dívat z hlediska toho, zda jde o ustálené lexikální položky tvořící součást lexikonu nebo o neologismy utvořené ad hoc, u nichž je šance na lexicalizaci nejistá nebo mizivá. První typ je označován jako konvenční, druhý jako kreativní, přičemž oba typy představují krajní póly kontinua. V tomto ohledu je stanovení kritérií, která by je odlišila, kontroverzní. Klasifikace na hyperbolu konvenční je v rámci této studie založena na sémantice hyperbolického výrazu a na tom, zda je jeho význam, ať už je hyperbolický sám o sobě nebo v kontextu, uveden v běžných tištěných slovnících. Protože popis hovorového jazyka v lexikografii na rozdíl od popisu jazyka psaného zaostává za rychleji se vyvíjející mluvenou formou jazyka, mohou být výsledky zastoupení konvenční hyperboly (a) lehce podhodnocené. Kreativní hyperbola (b) je zde definována jako formální či sémantický novotvar. Oba typy jsou demonstrovány níže na autentických příkladech:

- (10) a. [...] jednu noc sme tam pak hráli ňáký člověče nebo něco sme hráli. Člověče, napij se sme hráli, no. Jo? *To byla naše smrt.* (CZK #1)
 b. Here I want to say the thing that's happening at the moment in my difficult life that I'd hold onto like a drowning man with a log. (ENG #94)

Zastoupení konvenční a kreativní hyperboly v obou vzorcích je prezentováno v následující tabulce:

Typ hyperboly	# výskytů v anglickém vzorku	# výskytů v českém vzorku
Konvenční	55	49
Kreativní	29	26
Nejasný	16	25
Celkem	100	100

TAB. 5: Konvenční a kreativní hyperbola v českém a anglickém vzorku

V obou jazycích převažuje v polovině a více případech konvenční typ hyperboly (55 % a 49 %), avšak kreativní typ hyperboly je také celkem běžným jevem mluveného ja-

zyka. A to i přesto, že produkce kreativní hyperboly na straně mluvčího a její dekodování na straně posluchače vyžaduje větší úsilí a v konverzaci vykazuje větší míru záměru na straně mluvčího.

U konvenčního typu hyperboly je také zajímavé sledovat, jak je daný výraz ve slovníku uveden. Hyperbolické výrazy jsou nejčastěji uvedeny jako jeden z významů polysémních slov (*to bombard*), jako idiomy (*get/let somebody off the hook*) nebo jako samostatné heslo (*draconian*). Co se týče poměrového zastoupení těchto tří způsobů označení konvenčních hyperbol ve slovníku, ostatně jako i zastoupení konvenční a kreativní hyperboly obecně, vykazují oba porovnávané vzorky až zarážející shodu. V souvislosti s příslovími poukazuje Čermák (2010, s. 61) na zajímavý jev ve frazeologii, tzv. osobní reinterpretaci, kdy mluvčí parafrázuje ustálený idiom. V takovém případě musí posluchač znát význam a použití daného idiomu, aby byl schopen porozumět jeho přetvořené formě. Tento fenomén se vyskytuje čtyřikrát v anglickém vzorku a dvakrát v českém vzorku. Tak například v promluvě *rodič je vod toho, aby těm dětem vycházel v ústrety. To není, že jim bude ustupovat a mazat, foukal jim na všechno, ale vycházel v ústrety.* (CZK #62) je idiom *pojout někomu bolístku/bebíčko* modifikován substitucí původní substantiva *bolístku/bebíčko* za univerzální kvantifikátor *všechno*. Tento přetvořený idiom lze tedy považovat za hyperbolický výraz, realizovaný skrze ECF.

4.4 HYPERBOLA JAKO JAZYKOVÁ UNIVERZÁLIE

Vyhodnocení výsledků analýzy v českém a anglickém vzorku potvrzuje často uváděnou hypotézu, že jazyky čerpají hyperboly z podobných zdrojů, tedy že hyperbolické výrazy představují svého druhu jazykovou univerzálii. Za prvé se to týká výskytu numerických hyperbol, přestože se oba jazyky liší v užití jednotlivých číslovek. Zatímco angličtina preferuje jako zdroj nadsázky číslovky *hundred(s)* a *thousand(s)*, v českém vzorku se nejčastěji objevuje číslovka *milion*. Za druhé byl v obou vzorcích potvrzen výskyt společné sémantické domény „umírání a zabíjení“⁴ jako zdroje nadsázky. Šest dokladů hyperboly v anglickém vzorku a dvanáct v českém patří do této sémantické skupiny, a to například intenzifikátor *dead* ve výrazech *to be dead against st.* a *to get dead clear about st.*, příslovečné určení míry realizované předložkovou frází *to death*, sloveso *kill* nebo větná hyperbola *To byla naše smrt*, víceslovná hyperbola *byli [...] bez života*, slovesa s kořenem *zmrz* (čtyři výskyty), konvenční přirovnání *spim jak zabítej*, víceslovná hyperbola *dostat infarkt*, příslovečné určení míry *do konce života [...] až do smrti*, vulgarismus *chcípnu*, atd.

Domnívám se, že existují dvě další kognitivní domény, o nichž se literatura nezmiňuje, které jsou v menší míře zastoupeny v obou vzorcích, jmenovitě „existenční doména“ a doména „psychické nemoci.“ První z nich představuje protipól domény „umírání a zabíjení“ a vychází z lidské potřeby lpět na životě. V anglickém vzorku je reprezentována dvěma výskyty lexému *life*, jak je patrné v následujících příkladech.

- (11) a. [...] *how to balance a career and a home and children, and I couldn't for the life of me think what was new about this working woman!* (ENG #72)

4 Claridge (2011, s. 77): dying and killing

b. *But don't lets knock it to death don't lets kick it this place saved my life I almost killed myself trying to fulfil those that we've been talking about. (ENG #97)*

V českém vzorku je „existenční doména“ zastoupena dvěma slovesy vobživne a přežijem. V následujících příkladech je uveden širší kontext obou sloves.

- (12) a. *Prostě já jako vočekávám, že teda, že když se vidíme a nějak,...že vobživne...že vobživne a že trošku, a vono ne [...](CZK #51)*
 b. *Tak na tvý zdraví brzo. ano a na tvý taky. no ano. A ať to pře přežijem. Tak, správně. (CZK #80)*

Druhá navrhovaná doména se vyskytuje se stejnou četností v obou vzorcích. V češtině je reprezentována dvěma výrazy, *depresí* a *schizofrenik*, ve větách *No a ešte nás se-stěhovali do těch nejhorších pokojů, aby ty lepší mohli dávat turistům. Takže my sme tam dva dny seděli se strašnou depresí a s Nj bych asi nešel do spoločnosti, bych se styděl. Ten schizofrenik, ten je tady s váma? Ano, ten je tady se mnou.* V angličtině jde o větnou hyperbolu *No one's, no one's gonna do anything crazier than that!* a adjektivum *nerve-wracking* ve větě *I mean, for you that big day, cos I mean it is, it's a, it's a nerve-wracking occasion, isn't it?* Na tomto místě je nutné připomenout, že oba porovnávané vzorky obsahují pouze 100 výskytů v každém jazyce, a proto je třeba provést výzkum rozsáhlejšího materiálu k ověření předpokládaných zjištění o hyperbolických univerzáliích v češtině a angličtině.

5. ZÁVĚR

Tato kontrastivní studie zkoumá hyperbolu (nadsázku) v kontextu běžného hovorového jazyka v češtině a angličtině. Na základě analýzy dvou korpusových vzorků jednoho sta hyperbolických výrazů bylo možné stanovit četnost jednotlivých typů hyperbolických výskytů v každém vzorku. Při sběru materiálu se ukázalo, že hyperbola se v českém vzorku průměrně vyskytuje s frekvencí jednoho hyperbolického výskytu na 535 slov. V anglickém vzorku není hyperbola tak častým jevem, vyskytuje se s frekvencí jednoho hyperbolického výskytu na 714 slov. Výsledky analýzy vzorků ukazují, že mluvený projev je v obou jazycích vcelku bohatý na užití hyperboly. Ačkoli zkoumané vzorky nejsou příliš veliké (jde o sondu ověřující metodologii výzkumu), přináší analýza některé zajímavé výsledky, které částečně potvrzují výsledky dřívějších studií v této oblasti, částečně je doplňují (nové společné sémantické domény jako jazykové univerzálie, poměry kvalitativní versus kvantitativní a kreativní versus konvenční hyperboly v obou vzorcích atd.) a dokonce vyvracejí některá tradiční tvrzení stran hyperboly („prototypické“ formální domény pro realizaci hyperboly nebo četnost numerické hyperboly). V neposlední řadě je smyslem této studie znovu poukázat na některé teoretické problémy týkající se hyperboly, počínaje její přesnou definicí a odlišením od příbuzných jevů, až po distribuci různých typů hyperbolických výrazů a okruh jejich zdrojů.

LITERATURA

- CLARIDGE, C. (2011): *Hyperbole in English: A Corpus-based Study of Exaggeration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ČERMÁK, F. (2010): The Paremiological Minimum of English. In: M. MALÁ — P. ŠALDOVÁ (eds), ... *for thy speech bewrayeth thee: A Festschrift for Libuše Dušková*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 57–71.
- DANEŠ, F. (1994): Involvement with language and in language. *Journal of Pragmatics*, 6, s. 251–64.
- DUŠKOVÁ, L. a kol. (2009): *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Elektronické vydání. Ústav anglického jazyka, FF UK. <<http://www.mluvniceanglictiny.cz>>
- GIBBS, R. W. (1994): *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HORNBY, A. S. — WEHMEIER, S. (eds.) (2005) *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- KALOČOVÁ, J. (1994): *Průvodce literárními pojmy*. Ostrava: Grafie.
- KARLÍK, P. — NEKULA, M. — PLESKALOVÁ, J. (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LEECH, G. (1983): *Principle of Pragmatics*. Essex: Longman.
- MCCARTHY, M. — CARTER, R. (2004): There's million of them: hyperbole in everyday conversation. *Journal of Pragmatics*, 36, s. 149–184.
- POMERANTZ, A. (1986): Extreme Case Formulations: A Way of Legitimizing Claims. *Human Studies* 9. Nederlands: Martinus Nijhoff Publishers, s. 219–229.
- SPITZBARDT, H. (1963): Overstatement and understatement in British and American English. *Philologica Pragensia*, 6, s. 277–86.
- ŠMILAUER, V. (1972): *Nauka o českém jazyku*. Praha: SPN.
- VLAŠÍN, Š. (ed.) (1984): *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel.